

Feró Dalma

Az elismerés posztpolitikája a hegemoniaküzdelmek szolgálatában

Az újbaloldali mozgalmaktól a liberális hegemonia felemelkedéséig és válságáig

Absztrakt: A huszadik század második felének nyugati emancipációs mozgalmában a felzabáló megközelítések háttérbe szorulásával az elismerésalapú követelések kerültek középpontba. E paradigmaváltás nem a gazdasági és a kulturális igazságosságigények mentén történő hangsúlyeltolódásként ragadható meg, ahogy Nancy Fraser nagy hatású kritikája tartja, hanem a politikai és posztpolitikai logika közti váltásként: az igazságosság diskurzusai a társadalmi érdekellentétek kérdései felől mindinkább morális regiszterbe helyeződtek át. Ez nem elkerülhetetlen konszolidáció vagy spontán alkalmazkodás, hanem elit hegemónikus stratégia eredménye: az elismerés a radikális mozgalmak neutralizálásának és felszívásának, az ellenállás beleegyezéssé transzformálásának eszközeként vált az igazságosságképzések uralkodó formájává. Az elismerés logikája azonban belső ellentmondásainál fogva a hegemonia önfelszámolásához vezet(het), mivel nem pusztán felaprózza, hanem egymással is szembeállítja az igazságosságköveteléseket, ahogy például a „szexuális- és genderkisebbségek” politikája jelentős területeket sajátított ki a nőjogi politikától. Az ezen önellentmondások kiküszöbölésére létrehozott technikák (például az interszekcionalitás) sem tudták a liberális hegemonia repedezését megakadályozni, így a hegemoniát érő legnagyobb kihívások nyomán felerősödtek az elismeréspolitikáé (liberális) kritikái is. Az elismeréspolitikáé azonban annyira alapvető elemévé vált a hegemoniatörekvéseknek, hogy nem csak a válságban lévő liberális hegemonia nem tudta magát újraértelmezni nélküle, hanem egyes baloldali kritikák és jobboldali ellenhegemonikus törekvések sem tudtak szabadulni az elismerés logikájától.

Kulcsszavak: ideológia, hegemonia, posztpolitika, személyes/politikai, feminizmus, interszekcionalitás, szívárványkoalíció, szubjektíváció, szexualitás, szexháború

Bevezető: Az elismerés politikája?

Az elismerés a 20. század utolsó évtizedeiben a társadalmi mozgalmak egyre meghatározóbb logikájává kezdett válni, a 90-es években pedig az elméleti érdeklődés is újraéledt az elismerés és igazságosság kapcsolatának kérdései iránt. Egyes társadalom- és politikaelméletek alapvető emberi szükségletként (Taylor 1997 [1992]), sőt, a társas és társadalmi viszonyok alapelveként, a konfliktusok és küzdelmek mögötti univerzális hajtóerőként (Honneth 2013 [1992]) értelmezték újra a már Hegelnél is megjelenő koncepciót. Az elismerést Axel Honneth egyenesen normatív igazságosságmodelljének alapjává tette a kritikai elmélet megújítására tett kísérletében.

Az elismerésre alapozott igazságosságigényeknek és igazságosságmodelleknek számos bírálata jelent meg a kritikai társadalomelméleti hagyományon belül. A legtöbb reflexiót és vitát kiváltó, Nancy Fraser által megfogalmazott kritika szerint a kulturális szférába tartozó elismerési kérdések középpontba kerülésével háttérbe szorultak a gazdasági szférába sorolható újraelosztási kérdések az igazságosságért folytatott küzdelmekben. Fraser e két, értelmezése szerint egymással összefüggő, de egymásra nem redukálható dimenzió mentén véli megragadhatónak a társadalmi igazságtalanságokat. Ennek értelmében duális igazságosságmodellje az elismerési és az újraelosztási igazságosságtörekvések kombinációján alapszik, azonban nem azok egyszerű összeadásán, hanem egymás implikációinak figyelembevételével történő párosításán, hogy ne aláássák, hanem megerősítsék egymást (Fraser 2008 [1995]).

Az ideológia kérdései elsősorban a szubjektíváció szintjén jelentek meg az elismerési paradigma kritikájában. E kritikák szerint az egyén szubjektumként való elismerésében nem pusztán az interszubjektív interakciók játszanak konstitutív szerepet, hanem az azokhoz elválaszthatatlanul kapcsolódó ideológiai és hatalmi mechanizmusok is (Althusser 1997 [1970]; Foucault 1996 [1976]). Az ideológia megszólítja, fel-, illetve elismeri a konkrét egyént mint konkrét szubjektumot, aki felismeri magát mint megszólítottat és így mint szubjektumot (Althusser 1997 [1970]: 401–410). Az elismeréssel ideológiai apparátusok, illetve hatalmi viszonyok inkorporálódnak a szubjektumba, ezért e kritikák szerint az elismerés alkalmatlan arra, hogy az emberi emancipáció eszköze legyen (lásd McNay 2008).

Az elismerést érintő ezen elvi problémákon túl kevesebb figyelmet kaptak a konkrét elismerési követeléseket érintő politikai és ideológiai kérdések: milyen elismerésigények milyen politikai-ideológiai környezetben váltak központivá, milyen politikafelfogás tette ezt lehetővé, és milyen szerepet tölthettek be az ideológiai küzdelmekben.

Ebben az elméleti írásban a politika és az ideológia ezen összefüggő kérdéseit vizsgálom. A fő kérdésem (Honneth-tel ellentétben) nem az, hogy milyen szubjektív sérelemérzések, illetve társadalommal szemben támasztott elvárások motiválják a társadalmi küzdelmeket, hiszen azok nem az emberből szükségszerűen fakadó érzések és elvárások,

---

Ez a tanulmány az alábbi, angol nyelvű tanulmány átdolgozott, magyar nyelvű változata: Feró Dalma (2020): The Post-politics of Recognition in Hegemonic Struggles: The Road from the New Left Movements to the Crumbling of Liberal Hegemony. *Intersections Intersections.EEJSP* 6(1): 43–66. DOI: 10.17356/ieejsp.v6i1.563

hanem részben maguk is társadalmi és politikai kontingenciák eredményei és ekként elemzésre szorulnak (McNay 2008). Mivel a társas és társadalmi viszonyok megváltoztatására irányuló politikai követelésekről van szó, a társadalmi küzdelmekkel kapcsolatban felmerülő központi kérdés az, hogy e nyilvánosságba kivetett igények hivatkozási alapjai milyen konfliktus- és politikafelfogásra épülnek, valamint hogy ennek nyomán milyen szerepet játszottak a hegemoniaküzdelmekben.

Az elméleti keret vázolása után a nyugati emancipációs politikák területén megfigyelhető paradigmaváltást az anglo-amerikai feminizmusban lezajlott eltolódás példáján keresztül mutatom be. Azt tekintem át, hogy a különböző feminista megközelítések miként értelmezték az ideológiai és a politikai azok személyes és társadalmi vonatkozásaival, hogy a felszabadító politikák háttérbe szorulása és az elismeréspolitikák előtérbe kerülése milyen hegemoniaküzdelmek mentén zajlott, valamint hogy a liberális hegemonia jelenlegi válsága hogyan érinti az elismeréspolitikákat.

Ideológia, hegemonia és (poszt)politika neogramsciánus elméleti keretben

A politikát, a társadalmat, a kultúrát és az ideológiát Gramsci az ortodox marxizmussal ellentétben nem a gazdaság függvényeként, hanem a gazdasággal (és egymással) kölcsönösen egymásra ható viszonyrendszerekként értelmezi. Gramsci felfogásában a termelési viszonyok társadalmi osztályokat hoznak létre, amelyek kollektív politikai tudata az individuális mechanikus együttműködéstől a szolidaritáson alapuló szerveződésen át a kiteljesedett ideológiáig vezet. Az ideológiák folytonos küzdelmet folytatnak egymással, és az ebben a küzdelemben felülkerekedő ideológia úgy állítja be magát, mint ami egyetemes válaszokkal szolgál azon kérdésekre, amelyek körül a küzdelmek folynak: azaz eszmei és erkölcsi egységet kovácsol egy társadalmi csoport gazdasági és politikai céljai köré, ezzel megteremti e csoport hegemoniáját a többi, alárendelt csoport fölött (Gramsci 1977 [1947]: 83–90).

Az ideológia e felfogás szerint nem az igazság elkendőzése, hanem annak módja, ahogy a hegemon csoport a többi csoport beleegyezését megszerzi a hegemoniájához. Gramsci elképzelése szerint a hegemonia annyiban különbözik az uralomtól, hogy az előbbi jórészt beleegyezésen alapszik, habár időnként kényszerítéshez is folyamodik, míg az utóbbi nagyrészt kényszerítésen alapszik. Ezért a hegemonia megalapozásához a vezető csoportnak engedményeket kell tennie az alárendelt csoportok számára, olyan egyensúlyt teremtve, amelyben a saját érdekei érvényesülnek ezekkel a kitételekkel. Az ideológiai küzdelmeket a civil társadalomban vívják és nyerik meg, ami ezáltal a hegemon ideológia fő erődítménye lesz. A modern nyugati országok kiterjedt civil társadalma az államhatalom közvetlen megragadásával és megtartásával szembeni biztosítékként funkcionál, ezért a frontális támadás stratégiája helyett egy alternatív történelmi-politikai blokk ideológiai alapjait kell megteremteni (Gramsci 1974 [1947]: 189, 267, 271). A hegemonikus törekvések célja ezért mindig annak az általában vett kultúrának a megváltoztatása, amely a társadalom normarendszerének, racionalitásának és önértelmezésének az alapját adja

(Kiss 2018: 232–241). Ha egy hegemonikus törekvés sikerrel jár, az „élettel és emberrel” kapcsolatos fogalmak a diffúz, reflektálatlan és koordinálatlan képzetekben és érzésekben is meggyökeresednek – azaz „józan észszé” válnak (Gramsci 1974 [1947]: 264).

Neogramsciánus megközelítések Cox (1981, 1983) nyomán globális szinten kezdtek el teoretizálni a hegemoniatörekvéseket, amelyeket országok egy csoportja vagy a transznacionális tőkésosztály valamely frakciója vezet különböző megközelítések szerint. Ezek a hegemonikus blokkok politikusokat, bürokratákat, értelmiségieket, médiamunkásokat és többnyire középosztályi helyi lakosokat is magukban foglalnak (Robinson 2005: 565), a működtetésükben pedig központi szerepet játszanak a nemzetközi szervezetek (Cox 1983: 171–173).

A liberalizmus megkérdőjelezetlen hegemoniáját a Szovjetunió és a szocialista blokk megszűnése hozta el az egyipólusú kapitalista világrénddel (Mouffe 2005: 9–10), bár kibontakozó hegemoniatörekvésként jóval megelőzte a hidegháború végét. A liberalizmus mint a társadalom kapitalista szerveződésének ideológiai aspektusa számos korábbi hegemonikus törekvés kulcsmomentuma volt a 19. század óta, amiben többek közt a társadalmi viszonyokat megelőző és azoknál alapvetően valódiabb individuumot tételező univerzalista emberképe játszik központi szerepet, amely emberkép a társadalmi problémákat is jellemzően individuális problémának látatja (Rupert 1995: 659–660). A jelenlegi hegemonia másik kiemelkedő ideológiai támasza az a mainstream liberális politikafelfogás, amely szerint a politika nem antagonisztikus erők összecsapásának terepe, hanem racionális, konszenzuson alapuló döntéshozás, és amely az egyet nem értőket irracionálisként és amorálisként bélyegzi meg (Mouffe 2005: 10–11). Azonban ez a posztpolitika, azaz a kibékíthetetlen konfliktusok tagadása és ezzel a politika morális regiszterbe tolésa csak tovább súlyosbítja a konfliktusokat (Mouffe 2005: 2–5). A liberális konszenzus bármiféle megkérdőjelezésének ki nem mondott gondolatcenzúrája (Žižek 2002: 544–545) ezért kikövezte az utat annak, hogy a társadalmi elégedetlenséget egy ellenhegemonikus blokkba csatornázzák. Így hát a liberális kapitalizmus belső ellentmondásaiból és feszültségeiből fakadó korai, ideológiailag inkoherens és meg nem határozott ellenállási kísérletek után (Rupert 1997: 105) a liberális hegemoniát egyre erőteljesebb kihívások érték az euroatlanti térségben a 2010-es években: a jobboldali populizmus először Európa periferiáján erősödött meg, majd az euroatlanti térség központjában is.

Az alábbiakban azt vizsgálom meg, hogy az elismeréspolitikát hogyan illeszkedik ezekbe a folyamatokba. Először az anglo-amerikai emancipációs törekvésekben végbement hangsúlyeltolódásokat tekintem át a feminista politika példáján keresztül. A céltom nem a feminista politika, az elismeréspolitikát vagy a radikális politika részletes történelmi vizsgálata (amelyek mindegyike korábbra datálható ennél a korszaknál), hanem annak bemutatása, hogy az emancipációs politikák különböző trendjei közti konfliktusok egy nagyobb hegemoniaküzdő részét képezik.

A személyes politikájától a politika személyességéig, avagy a felszabadító politikától a posztpolitikáig

Az 1950-es és 1960-as évek nyugati baloldali gondolkodását az ideológia elnyomó társadalmi struktúrákban betöltött központi szerepe iránti érdeklődés jellemezte (Kiss 2018: 45). Az olyan különböző társadalomelméleti és mozgalmi hagyományok, mint a kritikai elmélet és az amerikai fekete és feminista felszabadító mozgalmak számára is az volt az egyik központi kérdés, hogy hogyan hozza (részben) létre az ideológia az egyéni tapasztalatokat és szubjektivitást. A mai emancipációs követelésekben a személyes és a politikai kapcsolatra vonatkozó számos korábbi alapvető belátás a felismerhetetlenségig megváltozott. Az alábbiakban az anglo-amerikai feminista politikában megfigyelhető, a szubjektiváció kérdéseit érintő jelentős változást mutatok be.

A második hullámos amerikai feminizmus talán legfontosabb felismerése szerint a személyes politikai természetű („the personal is political”), amit azóta jelmondatként használnak különböző politikai szereplők különböző értelmezések szerint. A felismerés alapjául az újbaldali mozgalmakban tevékenykedő nők tapasztalatai szolgáltak, a mozgalmakat domináló férfiak ugyanis nem vették komolyan a nők nemi alapú alávetettségét, akik ezért egymás közt beszélték meg az őket érintő problémákat. A szlogenné vált mondat első írott megjelenése, Carol Hanisch 1969-es „The personal is political” című jegyzete e kollektív feminista gondolkodásra támaszkodva reagál az újbaldali mozgalmak férfi tagjainak a női felszabadítási eszme kibontakozása miatti általános ingerültségére (Hanisch 2006). Hanisch mozgalmi csoportjában sok férfi és nő ellenezte az egyre erősödő női tudatébresztő csoportokat mint állítólagos „köldöknézegetést” és „terápiát”. A csoportokban résztvevő nőket sokan kigúnyolták azért, amiért a mások által magányúgyként felfogott „személyes”, különösen a „testi” problémáikat (mint például a szexuális és párkapcsolati viszonyokat) a nyilvános térbe hozták. A személyes eredendően politikai voltának gondolata a személyes és a politikai ezen elválasztását vitatta.

A tudatébresztés, írja Hanisch, nem arról szól, hogy a résztvevők támogatásért vagy a „személyes problémák” megoldásáért találkoznak. A „személyes” történetek megosztásával a nők felismerhetik, hogy a szexualitás, a párkapcsolatok, a család és a reprodukció terén átélt tapasztalataik korántsem egyediek, épp ellenkezőleg: nagyon sok más nővel osztoznak ezekben a tapasztalatokban. A tudatébresztés sok esetben, ahogy Hanisch példájában is, annak alapjául szolgált, hogy a résztvevők a „női problémák” politikai eredetét elemezzék és a politikai berendezkedés megváltoztatását tűzzék ki célul ahelyett, hogy e politikai problémákra individuális megoldásokat próbáljanak találni. A „személyes politikai is” elve tehát ebben az eredeti értelmében a magánszféra és a nyilvános szféra ideológiai elválasztásának kritikáját jelentette, rámutatva, hogy nem csak a személyesnek tartott ügyek, hanem maga a személyes/politikai elválasztás is politikai jellegű. Ez magával vonta azt a felismerést, hogy a személyes tapasztalat is politikai környezetben formálódik.

Hasonló érveknek adott hangot az ugyanebben az évben megjelenő „Redstocking Manifesto” kiáltvány (Redstockings 1969), amely a férfi-nő viszonyt osztályviszonyként értelmezte, és az egyes férfiak és nők közti konfliktusokat olyan osztálykonfliktusokként, amelyeket kollektíven kell megoldani. A kiáltvány a nők szenvedését politikai állapotként írja le, miközben azt is kifejti, hogy a Redstockings csoport a személyes tapasztalataikat

és az azokkal kapcsolatos érzéseiket veszi alapul a nők közös helyzetének elemzéséhez. A tapasztalatnak mint a személyes és a politikai közti kapcsolat egyik központi fogalmának komplex, kettős szerepe van itt és számos további második hullámos feminista beszámolóban: egyrészt az elemzés kiindulópontjaként szolgál, hiszen a hivatalosan elfogadott tudást ezen elképzelések szerint áthatja a patriarchális ideológia, másrészt viszont maga is elemzésre szorul, hiszen szintén a nők elnyomásában gyökerezik.¹

Számos feminista megközelítés, különösen az 1980-as évektől, további kérdéseket vetett fel a személyes és a politikai e körkörös kapcsolatának feminista politikát érintő következményeivel kapcsolatban. Ha a „nő(k)” (csoport)azonossága (legalábbis részben) a patriarchális hatalmi viszonyok terméke, hogyan vitathatja a feminista politika ezeket a hatalmi viszonyokat erre a(z) (csoport)azonosságra hivatkozva? Egyes válaszok azonban nem továbbvitték, hanem inkább aláásták a női felszabadító mozgalom (azaz a második hullám radikális ágának) politikai kritikáját. Az akadémiai feminizmus legszélesebb körben ismert hozzájárulása ehhez a kérdéshez Judith Butler korai, posztmodern ihletésű munkásságában található. Butler szerint a nőiességet és a férfiasságot performatív aktusok hozzák létre, bármiféle „azonosság” (jelesül például maga a nő vagy a férfi kategóriája) nem több, mint illúzió (Butler 2006 [1990]: 39–76). Ezzel egyrészt a reprodukív materialitást (és annak politikai jelentőségét) szélsőségesen leértékeli, másrészt összemosza a politikailag konstruáltat a fiktívvel, a politikai célokat pedig a leírandó realitással, és így rövidre zárja magát a politikát. Továbbá kiiktatja a feminista politika szubjektumát (a nőket mint a feminista politika alanyait), amikor úgy érvel, hogy a nők kategóriájának nem kellene a feminista politika alapjául szolgálnia, és ezzel ellehetetleníti a (feminista) politikai cselekvést is (Butler 2006 [1990]: 46). Bár némely állítását Butler későbbi írásaiban tompította (pl. Butler 1992), egyes feministák nem alaptalanul kritizálták amiatt, hogy megközelítése feltartóztatja, vagy akár vissza is fordítja a „személyes politikai is” gondolatát (lásd pl. Bell és Klein 1996).² Az az elképzelés, hogy a nők nem egy örök, politika előtti lényekben osztoznak aligha új meglátás a feminizmusban. Ami új Butler korai munkásságában és több posztmodern megközelítésben, hogy fókuszuk a szubjektum és az identitás kérdéseire tevődött át, méghozzá oly módon, hogy a politikait is kizárólag a hétköznapi performatív aktusok szintjén tudják tematizálni. Ezzel szemben a női felszabadító mozgalom legfőképpen a politika és a politikai kérdései iránt érdeklődött, és a személyesben is a politikai cselekvés lehetőségét kereste.

1 Scott (1991: 787) nem alaptalanul állította a feminista „generációváltás” zenitjén, hogy a korábbi anglo-amerikai feminista elméletalkotás java része a tapasztalatot az elemzést megalapozó fogalomként értelmezte, azonban elhallgatta azt a tényt, hogy egyszersmind sok feminista kritika nem vette adottnak a tapasztalatot, hanem olyan politikailag konstruált jelenségként kezelte, amely maga is elemzésre és megváltoztatásra szorul (lásd pl. Sarachild 1975; Women's Liberation Workshop 1969). A Scott által javasolt megközelítés a szöges ellentéte annak, mint amit leegyszerűsítően a korábbi feminista elméletalkotásnak tulajdonít, és semennyivel sem kevésbé redukív: eszerint a tapasztalatot nem az elemzés kiindulópontjának kellene tekinteni, hanem annak, amit elemezni kell (Scott 1991: 797). Scott részletes kritikájához és a tapasztalat feminista fenomenológiai megközelítéséhez lásd pl. Alcoff (1997).

2 A posztmodern (és posztkolonialista) ihletésű megközelítések közül jóval konstruktívabb Spivak stratégiai esszencializmusa, amely egy reprezentatív esszencialista pozíciót igyekszik kiharcolni, miközben nem feledkezik meg e stratégia hátulütőiről (Spivak és Harasym 1990: 45). Más szóval, Hekman (1999: 4) identitáspolitika definícióját megfordítva, a nők örök és metafizikailag igaz identitás helyett konstruált és átmeneti identitást követelhetnek maguknak a politikai küzdőterben.

A butleri elméleten túl több más, egymással gyakran összekapcsolódó, magát feministaként definiáló irányzat fordította visszajára a személyes és a politikai kapcsolatának feminista kritikáját. Az egyre uralkodóbbá váló emberi jogi és pszichológiai diskurzusokban gyökerező törekvések³ közül a mára középpontivá és megkérdőjelezhetetlenné vált vonulatokat emelem ki, amelyek paradigmaticus példái az emancipatorikus politika individualizáló, minoritizáló és áldozatiság fókuszú tendenciáinak.

A személyes és a politikai kapcsolatának feminista elemzésében a legjelentősebb fordulópontot minden bizonnyal az ún. feminista szexháború jelentette, azaz az amerikai és brit feminista szintén a késő 1970-es és a korai 1980-as években kibontakozó heves viták és összeütközések sora a szexualitás és a hatalom kapcsolatának kérdéskörében (lásd pl. Ferguson 1984; Dines és Jensen 2008). Bár a viták korábban kezdődtek, akkor izzottak fel igazán, amikor Andrea Dworkin és Catharine MacKinnon kidolgozott egy jogi stratégiát az elemzésük szerint a patriarchális viszonyrendszerben gyökerező és azt aktívan fenntartó, ezért a nők jóllétét súlyosan fenyegető pornográfiaiparral szemben. A jogi stratégia lehetővé tette volna a nők számára, hogy a pornográf tartalmakat gyártó és forgalmazó szereplők ellen polgári peres eljárásban kártérítést követelhessenek.⁴ Azon feministák között, akik elleneztek a tervezetet, akadtak olyanok, akik, bár kritikusak voltak a pornóiparral szemben, elutasították a szerintük cenzúrával felérő kezdeményezést, és akadtak, akik kifejezetten üdvözölték a pornográfia, a szadomazochizmus és más hasonló gyakorlatok állítólagos jótékony transzgresszív potenciálját (utóbbira példa Califia 1994). Mind a pornóellenes, mind a pornópárti (magukat „szexpártinak” nevező) táborban számos leszbikus nő volt, azonban utóbbiak már nem a nők csoportjáért, hanem egyre inkább a „szexuális/erotikus kisebbségek”, többek közt a homoszexuálisok és szadomazochisták nevében szólaltak meg (lásd pl. Duggan és Hunter 2006).

Az akadémiai feminizmusban Gayle Rubin „Thinking Sex” című írása vált a „szexpárti” politika leghatásosabb proklamációjává. Rubin szerint a nyugati társadalmakban a szexualitás represszív és büntető keretben strukturálódott, amely egy más elnyomásoktól különböző, de a rasszizmus logikájához hasonló szexuális alapú elnyomást eredményezett (Rubin 1984: 267–284).⁵ A történelem során, állítja Rubin, „jobboldali” „szexellenes” „erkölcsvédő kereszteslovagok” pánikhullámok (mint például az AIDS-hullám) során üldözték az „erotikus nonkonformistákat”, ahogy teszik ezt saját kora „pornóellenes fasisztái” is. Rubin legfőbb állítása, hogy a szexualitás és a gender a társadalmi gyakorlatok egymástól különböző szinterei a saját külön hierarchiáikkal, ezért analitikusan is külön kell őket választani – a szexualitás területe ezért nem a feminista kritikára tartozik, hanem a szexualitás kidolgozásra váró autonóm elméletére és politikájára (Rubin 1984: 308–309).

3 A pszichológia racionalizált és az emberi jogok moralizáló diskurzusának szerepéről a liberális demokráciákban, illetőleg a globális szinten történő hatalomgyakorlásban lásd pl. Rose (1996), ill. Mutua (2002).

4 A feminista szexháborúban számos ideológiai és stratégiai kérdés forgott kockán, többek közt a törvények megváltoztatását célul kitűző stratégiák, a felszabadító vagy áldozati fókuszú megközelítések, az ágencia, valamint az ipari lobbik ereje. Ezek távolabbról kapcsolódnak a témához, ezért e tanulmány nem foglalkozik velük.

5 Magyarul rövid részlet jelent meg a szövegből „Elmélkedés a szexről, avagy megjegyzések a szexualitás politikájának radikális elméletével kapcsolatban” címmel *A szex. Szociológia és társadalomtörténet* című, Tóth László szerkesztésében megjelent szöveggyűjtemény második kötetében (Budapest: Új Mandátum, 1998).

Az írás utóéletéhez tartozik, hogy jelentős szerepet játszott a meleg és leszbikus tanulmányok, valamint a szexualitásstudományok mint különálló témával bíró kutatási területek intézményesítésében.

Míg a női felszabadító mozgalom elképzelésein alapuló feminista kritika szerint a pornóhoz és szodomazochizmushoz hasonló patriarchális szexuális gyakorlatok az alávetés, a megalázás és az erőszak aktusain keresztül újratermelik, erotizálják és naturalizálják a különböző (többek közt nem- és rasszalapú) hatalmi relációkat (lásd pl. Lorde 1982), addig a „szexpárti” vélemények szerint már ez a kritika is hozzájárul az állítólag elnyomott szexuális gyakorlatok, mint például a szodomazochizmus démonizálásához és üldözéséhez. A szexualitás „szexpárti” reterritoralizálása azt eredményezi, hogy a hatalmi relációk egy óriási részének elemzése tilalom alá kerül. Bár Rubin kijelenti, hogy a szexualitás politikai jelenség és nem teljesen leválasztható a genderről és más hatalmi viszonyrendszerekről, értelmezése szerint a szexualitás (legalábbis az „erotikus nonkonformistáké”) annyiban politikai, amennyiben a politika kívülről elnyomja és strukturálja, nem pedig annyiban, hogy a politika gerjeszti és szövi át belülről. Ahogy ez a megközelítés egyre mainstreamebbé vált, a szexuális vágyak és gyakorlatok elemzése, azaz a személyes e központi részének politikai jellegére való rámutatás egyre erősebb korlátok közé szorult a „szexuális kisebbségek” védelmének nevében.⁶ Ezek a „szexpárti” elképzelések természetesen nem voltak újak, hiszen különböző férfi elméletírók sora fogalmazott meg hasonló nézeteket jóval korábban, azonban a „szexháború” tétje az volt, hogy alkothatnak-e ezek a nézetek nemcsak legitim, hanem egyenesen mainstream irányvonalat a feminista diskurzuson belül.

A személyes politikai elemzését hamarosan még inkább visszaszorították az újabb genderirányzatok újabb „kisebbségek” nevében. A transznemű-aktivizmus 1980-as évekbeli megjelenésével a „genderidentitás” fogalma (azaz hogy valaki férfinak, nőnek, vagy valami másnak érzi magát) a gender mindinkább uralkodó elképzelésévé kezdett válni (lásd Ferő 2019: 173–174). A mai mainstream elképzelés szerint a genderidentitás veleszületett (Brubaker 2016: 36), ezért független a test materialitásától és a társadalmi nemi normáktól (azaz azoktól a nemekhez kapcsolt társadalmi elvárásoktól, íratlan szabályoktól és szankcióktól, amelyek a férfiak és nők közti alá-fölrendeltségi viszonyok újratermelésében központi szerepet játszanak). A veleszületett nemi identitás elképzelése voltaképpen egy transzcendens női és férfi lényeket (magyar kontextusban: női és férfi princípiumot) tételez, a mainstream transznemű-aktivizmus ezt igyekszik elismertetni. Ez radikálisan eltér a „személyes egyben politikai is” korábbi elképzelésétől, amely a szubjektivitást (beleértve a saját magunkkal kapcsolatos érzéseinket) a társadalmi, kulturális és politikai környezet szövedékében létrejött jelenségként értelmezte. Ezért szükségszerűen antagonisztikus kapcsolat áll fenn a genderidentitás elismertetésére irányuló törekvések (azaz a transznemű elismeréspolitikai) és a kritikai megközelítések (többek közt a női felszabadító mozgalom elképzelésein alapuló rendszerkritikus feminizmus) közt. Ahogy az utóbbi évtizedekben a transznemű-aktivizmus az emberi jogi küzdelem legkitüntetettebb ügyévé

---

⁶ A meleg és leszbikus politikának számos más irányzata létezett, amelyek egy része különböző szexualitáselképzelésen alapszik, ezek azonban nem tartoznak szorosan a témához, így nem kerülnek tárgyalásra.

lépett elő a centrumországokban (Feró és Bajusz 2018: 181), a genderidentitás létrejöttének a nemek közti társadalmi viszonyrendszer kontextusában való elemzése egyre inkább tabu alá került: a transzszexuális identitásának és tapasztalatának megkérdőjelezéseként és „transzfób” gyűlöletként kezdték el kiátkozni és stigmatizálni.⁷

Amíg tehát a női felszabadító mozgalom a személyes politikai jellegét igyekezett feltárni és elemzés alá vonni, az újabban megjelenő kisebbségpolitikák a személyes jelentős részeit vonták vissza a politikai elemzés alól azzal, hogy saját privát felségterületüké (saját lényegi, nem politikai valójukká, személyiségük elismerésre érdemes magjává) nyilvánították. A női felszabadító mozgalom, ahogy az eddigiekből látszik, a szubjektív teoretizálásának kritikai vonulatába illeszkedik, hiszen a szubjektívitásunkat belülről formáló hatalmi mechanizmusokat vonta kritika alá, miközben a „szexuális- és genderkisebbségek” politikája, ha egyáltalán érinti ezeket a kérdéseket, gyakran félreinterpretaálja az erről szóló irodalmat. A szexualitás repressziójáról érkező fent idézett „szexpárti” alapszöveg (Rubin 1984) például Foucault-ra hivatkozik, aki éppen azt a közhiedelmet cáfolta, miszerint a szexualitás tabu és represszió alá esne a modernitásban: érvelése szerint a mindennapi élvezeteket átható és ellenőrző gyakorlatok nem csak hogy nem fojtották el a szexualitást, hanem éppen hogy a különféle szexuális gyakorlatok, többek közt „perverziók” burjánzását idézték elő (Foucault 1996 [1976]: 7–38). Foucault központi kérdései a szubjektív körűl forognak: a körűl, hogy a modern biohatalom működésének eredményeként hogyan kezdi a modern ember saját lényegi valójának érezni a „szexualitását”, azaz hogy a népesség életéről szóló tudás termelésének szükséglete nyomán gondolunk a szexualitásra személyiségünk elidegeníthetetlen részeként. Több mint ironikus, hogy Rubin Foucault-ra támaszkodva alkalmazza a repressziós hipotézis retorikáját, amelynek cáfolata Foucault érvelésének alpmomentuma. Rubin programadó szövege voltaképpen fontos eseménye volt annak a Foucault által leírt történelmi fejleménynek, amely nyomán a modern embert intézményesen bujtogatják arra, hogy a szexről beszéljen, Foucault érvelését, többek közt szubjektívációval kapcsolatos meglátásait teljesen visszajára fordítva.⁸

Bár a személyes politikáját a politika személyességébe visszafordító itt kiemelt két irányvonal, Butler korai munkássága és a „szexuális- és genderkisebbségek” politikája különböző és egymásnak ellentmondó elméleti előfeltevéseken alapszanak, jelentős hasonlóságok és átfedések vannak köztük. Középpontjukban különböző pszi-diskurzusokon (előbbi a freudi és lacani pszichoanalízisen, utóbbi a második világháború utáni amerikai szexológia és pszichiátria hagyományán) alapuló ahistorikus szubjektumképzések

---

7 Például a filozófiai diskurzusban is megfogalmazódott az a tézis, miszerint a genderkritikus feminista nézetek propagandának minősülnek, amiért nem fogadják el a transzszexuális identitást és tapasztalatot mint önmagukban érvényes bizonyítékot minden további elemzés nélkül (lásd pl. Allen et al. 2018). A magyar nyilvánosságban a tapasztalatot nem valamiféle belső lényegből fakadó, hanem politikai térben konstruált jelenségként leíró baloldali feminista cikkekre érkezett válaszok egyike a tapasztalat elemzéséhez ragaszkodó rendszerkritikus baloldali pozíciót a kormány natalista törekvéseivel mosta össze (a vita összefoglalójához lásd Csányi 2017).

8 Az elnyomott szexualitásra és a „prűd”, „jobboldali” pornóellenes aktivisták által jelentett közvetlen veszélyre számos más „szexpárti” megnyilatkozás is hivatkozott a szexháborúban és azóta is, lásd pl. Califia (1994). Annyiban sem egyedi Rubin írása a gender- és szexualitáskutatásban, hogy alapjaiban forgatja ki Foucault-t: példa erre többek közt Shams (2020: 49), de a queer-elméletben kifejezetten jellemző, hogy abba a pszichoanalitikus vágyfelfogásba igyekeztek visszavezetni Foucault-t, amit problematizált (lásd Sawicki 2010).

állnak⁹, miközben releváns politikaelméletet nem hoztak létre, bár akadtak rá kísérletek (pl. Butler és Scott 1992). Butler ugyan részletesen kitér a szubjektíváció alapvető kérdéseire, azonban azokat visszavezeti univerzális szubjektumelméletébe, ezért a hatalom, az ideológia és a politika tágabb kérdései felszívódnak a pszichologizálásban: a szubjektumformáció kérdései olyan fogalmakhoz vezetnek vissza, mint a tudattalan, az ego és az abjekt (pl. Butler 2006 [1990], 1997).¹⁰ A „szexuális és genderkisebbségi” modell eközben lényegénél fogva nem tud a repressziós hipotézis hatalom- és politikafogalmán túllépni, hiszen akkor nem lenne kisebbség, amely nevében beszélhet. Mindez a személyes politikálása helyett a politika személyes(ke)dsé tételét eredményezi: az, amit e két irányvonal politikának nevez értelemszerűen nem a nemlétező politikaelméletükből következik, hanem a szubjektumelméletükből, ezért politikai cselekvéssé olyan aktusokat tesznek, mint a *drag*, illetve a *coming out*. Ezen közös pontok miatt lehetséges, hogy e két genderirányzat több ponton össze is kapcsolódott. A két különböző szubjektumelméleten alapuló genderkoncepció is gyakran kombinálva jelenik meg a genderdiskurzusokban: a gender potenciálisan végtelen „nem bináris” genderidentitást magában foglaló „spektrumként” való felfogása például a performativitáseméletből kölcsönzi a gender „fluiditásának” elképzelését, a genderkisebbségi narratívából pedig a gender belső lényegként, önazonosságként való felfogását.¹¹ Míg e két megközelítés közt van átjárási lehetőség, a női felszabadítási modellel egyik esetében sincs semmilyen szinten.

A fentiek alapján elmondható, hogy bár a személyes és a politikai kapcsolatának soha sem volt egységes értelmezése a feminista elméletben és gyakorlatban, hiszen mindig számos feminista megközelítés volt egyidejűleg jelen, az előző évszázad utolsó évtizedeiben jelentős hangsúlyeltolódás történt e tekintetben. A női felszabadító mozgalom középpontjában konfliktuselmélet állt: a nőket jellemzően nem alárendelt státuszcsoporthként, hanem kizsákmányolt osztályként értelmezte, ezzel antagonisztikus társadalmi relációt tételezett, amelyet nem lehet elismerési viszonyok megváltoztatásával meghaladni. Ezzel szemben a mai mainstream genderaktivizmus középpontjában szubjektumelméletek állnak és az elismerés logikája jellemzi őket: legfőképp az LMBT-aktivizmus, de a mainstream feminizmus is jórészt az elismerési viszonyok megváltoztatására irányul (Fraser 2005: 298–299; Jagose 2003 [1996]: 63–74). Ennek is sokkal inkább az affirmatív, azaz az identitáskategóriákat megerősítő változata (a kisebbségi modell), semmint a transzformatív, azaz az identitáskategóriákat átalakítani igyekvő vonulata (a Butler munkásságára is építő *queer* megközelítés) a jellemző. Az igazságtalanságok okai nem kerülnek előtérbe az elismerésre épülő emancipációs politikákban, antagonizmusok helyett például a szubjektum mű-

9 A pszi-diskurzusok és a rájuk épülő szubjektivitáseméletek az emberek belső életének és viselkedésének elméletei, amelyek igazodási pontként szolgálnak az egyének számára, kijelölve a lehetőségeket és a határokat, ezáltal önmagunk kormányzásának, azon keresztül pedig mások kormányzásának technikáit irányozzák elő (Rose 1996). Ennek értelmében e két, extrém szubjektivitáseméletre épülő genderdiskurzus a kormányzási technikák előmozdításának különböző irányba mozgó, időnként találkozó előőrsei.

10 Így például az individualizáció és vele saját szubjektumunk elutasításának foucault-i javaslatát is a psziché működésének állítólagos szükségszerűsége miatt utasítja el, az ellenállást és általában a politikai cselekvést a szubjektumformáló aktusok (módosult) ismétlésének szintjén képzeli el (Butler 1997: 102).

11 További kapcsolódási pont, hogy Butler viszonylag korán a szexháború „szexpárti” oldalára helyezkedett (Bracewell 2016: 23), és az „identitásokkal” szembeni kítartó gyanakvása ellenére későbbi munkásságában kiállt a transznemű és interszexuális identitások elismerése mellett, ezzel együtt a „gender” ezen új kisebbségek nevében történő reterritorializálása mellett foglalt állást (Butler 2004: 1–16).

ködésmódját, előítéleteket vagy örökölt társadalmi gyakorlatokat tételeznek, amelyek az egyének és a társadalom morális fejlődésével oldhatók fel (lásd pl. Maia és Vimiero 2015), technikai megoldásként pedig a szubjektum kiterjesztésének különböző módjait (például a láthatóságot és a reprezentációt) vagy a performatív aktusokat indítványozzák. Alapvető ellentmondás feszül tehát a felszabadító és az elismerési paradigma közt: míg előbbi antagonizmusokat tételez a társadalmi mozgalmak háttérében, addig utóbbi morálisan motiválnak láttatja a társadalmi problémákat és küzdelmeket (Honneth 2013 [1992]: 140–155). Az elismeréspolitikát tehát posztpolitika, hiszen a politikait két egymással összefüggő szinten is tagadja: a kapitalista társadalom antagonizmusainak szintjén, valamint a személyes szubjektivitásában.

Az újbaloldali mozgalmak ideológiakritikájának fokozatos háttérbe szorulása és a hegemón logikába simuló, posztpolitikai elismeréskövetelések térnyerése a kapitalista rendszer transzformatív erejével magyarázható: túlélése érdekében képes az őt ért kritikákat felszívni és semlegesíteni (Boltanski és Chiapello 2005). Ez persze jellemzően nem spontán folyamat, hanem politikai beavatkozás eredménye. A következő fejezetben azt tekintem át, hogy az elismeréspolitikát milyen tágabb hegemoniaküzdelmek részeként nyert teret.

Az elismeréspolitikát hegemónikus stratégiájának el nem ismert belső ellentmondása és tünetkezelési technikái

Az identitások és elismerésigények késő kapitalizmusbeli burjánzását a társadalomtudományok számos, elsősorban társadalmi, gazdasági és kulturális tényezővel magyarázták (pl. Bauman 2001a, 2001b). Mindezek mellett a politikai és ideológiai aspektusokat is érdemes szemügyre venni, amelyek az elismerésküzdelmeket a hegemónikus törekvések kontextusában helyezik el.

Ehhez elengedhetetlen számba venni, hogy milyen intézményi környezetben milyen szereplők közreműködésével gyökeresedett meg az identitás és elismerésének logikája. A radikális felszabadító mozgalmak megjelenése után nem sokkal számos amerikai filantróp szervezet, elsősorban a Ford Alapítvány dollármilliárdokkal kezdte el támogatni a vele azonos látásmódú csoportokat és projekteket (többek közt fekete, latino, nőjogi és környezetvédő szervezeteket), amellyel az önszerveződő információs hálózatok és szolgáltatások látszatát keltő, anyagi forrásokkal jól ellátott intézményi bázist alakított ki (Watkins 2018: 21–24). Az ennek eredményeképp kiépült ún. nem kormányzati szervezetek (NGO-k) és lobbicsoportok az általuk képviselni hivatott társadalmi bázis helyett legfőképp a politikai elittel tartották a kapcsolatot, a felszabadító mozgalmakból beszervezett mozgalmárok energiáit pedig bürokratikus feladatokkal kötötte le, elvonva őket a radikális szerveződéstől, folytatja Watkins. Ezek a szervezetek a jogi és társadalmi elismerés logikáján alapuló antidiszkriminációs modellt követték, így sokat tettek azért, hogy a társadalmi igazságossággal kapcsolatos képzetekben az elismerés paradigmája gyökeret verjen. Ez a nagyszabású intervenció nem csak a politikai, hanem a tudományos intézményeket és velük az akadémiai tudástermelést is érintette: a fekete tanulmányok (*Black studies*) és a később társadalmi nemek tanulmányává (*gender studies*) átlényegülő nőstúdiumok (*women's studies*) is a Ford Alapítvány gyámködsége alatt intézményesültek. Az alapítvány

aktívan befolyásolta e területek fejlődését, hathatósan deradikalizálva a korábbi akadémiai feminista törekvéseket, miközben a megfelelő keretek között tartott kritikának teret biztosított (Proietto 1999; Roelofs 2003: 44; Watkins 2018: 24–26).

A Ford Alapítvány elnökeként e stratégia kidolgozásában kiemelkedő szerepet játszó McGeorge Bundy be is ismerte, hogy kifejezetten azzal a céllal osztogatták ezeket a bőséges támogatásokat, hogy megakadályozzák a társadalmi mozgalmak radikalizálódását, és a világot biztonságosabbá tegyék a kapitalizmus számára (Roelofs 2003: 125; Watkins 2018: 22).¹² A politikai és akadémiai szférába történő beavatkozás tehát kifejezetten arra irányult, hogy az uralkodó elit érdekeivel szembemenő szereplőket és törekvéseket felszívja és megszelídítse – Gramsci ezt nevezte „transzformizmusnak” (Gramsci 1974 [1947]: 278). Ennek a stratégiának szerves része (volt) a társadalmi problémákkal, a lehetséges alternatívákkal (vagy azok hiányával) kapcsolatos kulturális képzelet alapvető befolyásolása. A mai mainstream emancipációs politika tehát nem a korábbi radikális politika spontán és elkerülhetetlen mérséklődésének eredménye, ahogy önigazoló narratívája állítja, hanem jól kigondolt politikai intervencióé.

A radikális kihívások transzformációja szorosan összefonódik a hegemonia egy másik központi követelményével: a konszenzus létrehozásával, azaz a megfelelően széles rétegek beleegyezésének kivívásával. Az elismerésalapú emancipációs politika támogatása viszonylag széles identitáscsoportok számos tagjának megszólítására, és így a beleegyezők számának kiszélesítésére alkalmas. Ebből a szempontból a nagyobb identitáscsoportok elismerése előnyösebb a hegemonikus törekvések számára, hiszen több ember beleegyezését lehet vele megszerezni.

A nagyobb csoportok elismerésének szempontja azonban ütközhet a hegemonikus logika más aspektusaival, ahogy azt az identitások és a rájuk épülő elismeréspolitikák felaprózódása is sejteti. Bizonyára van az elismeréspolitiká fragmentációjának belső észszerűsége is, hiszen az identitáscsoportokon belül háttérbe szoruló, például a fekete nők ugyanazon az elven kezdenek el a saját, specifikusabb tapasztalataiknak és identitásuknak elismerést követelni, ahogy a korábbi elismeréspolitiká értelmében tették a feketék és a nők. Azonban az identitások széttöredezése nem annyira elkerülhetetlen fejlemény, mint amennyire a mából visszatekintve tűnhet. Az identitások mind kisebb és specifikusabb identitásokra való szabdalása ugyanis a potenciálisan radikális csoportokat és követeléseiket is felaprózza, így az elismeréspolitiká stratégiájának kiterjesztéseként szintén a hegemonikus logikába illeszkedik. Így nem meglepő, hogy a kisebbségi nők, illetve a gender, a rassz, az etnikum, az osztály és a szexualitás „kereszteződéseinek” („interszekciójának”) uralkodóvá válása jelentős mértékben a Ford Alapítvány 80-as évek közepén indult, e területeket a fősodorba emelő programjának eredménye (Chamberlain 1994: 222–223; Hill 1990: 24–38; Goss 2007: 1186–1187). A korai '90-es években pedig a szexualitáskutatást kezdte el bőkezűen támogatni több filantróp szervezet, többek közt a Ford Alapítvány, a Rockefeller Alapítvány és a John D. és Catherine T. MacArthur Alapítvány, ami az AIDS-kriszis mellett központi szerepet játszott a szexualitásstúdiumok akadémiai kutatási

12 A fekete polgárjogi szervezeteknek fizetett támogatások időzítése (reaktív) és kedvezményezett köre (méréselt csoportok) is arra engednek következtetni, hogy az elit támogatását nem lelkiismereti tényező, hanem a radikális mozgalmak jelentette kihívások motiválták (Jenkins és Eckert 1986: 827), a nőjogi mozgalom támogatása pedig ezekre a tapasztalatokra épült (Watkins 2018: 20–28).

területként való megalapozásában (Aggleton, Parker és Thomas, 2015: 3–4). Ez természetesen nem jelenti azt, hogy többek közt a fekete és lesbikus nők, illetve tapasztalataik ne kaptak volna fontos szerepet a korábbi feminizmusban, azonban óriási különbség van a tapasztalatok eredetének és társadalomformáló potenciáljának feltárása, illetve ezen „kisebbségi” identitások elismertetése között. Számos korábbi feminista alapmű, így például Adrienne Rich (2021 [1980]) szexualitás- és lesbikuságfelfogása értelmezhetetlen a társadalmi nemek tanulmánya és a genderaktivizmus ma uralkodó megközelítései alapján. Bár e ma hegemon irányzatok öngigazol elbeszélése szerint egyszerűen meghaladták a korábbi, állítólag korszerűtlen és esszencialista feminista elképzeléseket, valójában a filantróp donorok intézményesítették és állították a középpontba őket – mindezt abban az időben, amikor a radikális feminizmus jogi stratégiája a társadalmi struktúra egy olyan alapvető szervezőelvét kezdte ki, mint a patriarchális szexualitás.

Az elismeréspolitiká a radikális mozgalmak semlegesítése és a konszenzus kiszélesítése mellett fontos vektora a liberális emberkép és társadalomkép „józan ésszé” szilárdításának is. Az elismeréspolitiká legelterjedtebb formái a társadalmi, kulturális, politikai és gazdasági kontextust megelőző, azoktól független értékekkel, hajlamokkal és választásokkal bíró egyén elképzelésén alapszanak – ahogy a korábban bemutatott példákon túl a nők választásainak elismerését célzó egyes mai „feminista” megközelítések (a „választás feminizmusa”) is jellemző példái ennek (lásd Budgeon 2015: 307). A társadalmi problémák okaiként a politikai térben leguralkodóbb elismeréspolitikák, ahogy fentebb említésre került, ránk öröklődött sztereotípiákat és előítéleteket tételeznek társadalmi érdekkonfliktusok helyett, amelyekre a megoldás a toleranciára nevelés volna. Természetesen vannak különbségek az egyes elismeréspolitikák közt ezen kérdések tekintetében. A „szexuális orientáció” és a „genderidentitás” fogalmaira épülő fősodró LMBT-politika egy teljesen autonóm, veleszületett mentális vagy pszichés domént igyekszik elismertetni, amelyhez hasonló elképzelés nincs még a leginkább elismerési terminusokban megfogalmazott fekete vagy nőjogi politikákban sem. A „szexuális- és genderkisebbségek” elismeréspolitikája, azaz a mainstream LMBT-mozgalom áll tehát a legközelebb a hegemon liberális ember- és társadalomképhez, ezért is kerülhettek a társadalmi igazságosságról szóló diskurzus középpontjába az utóbbi évtizedekben (ehhez lásd még Feró és Bajusz 2018; Feró 2019).

Az anglo-amerikai feminista politika történelme arra világít rá, hogy a rendszerkritikát és az egyes emancipációs mozgalmakból teljesen soha ki nem iktatott radikális potenciált az elismerés hegemonikus logikájában rejlő moralizáció, fragmentáció és atomizáció szüntelen továbbvitele és fokozása hivatott közömbösíteni. A transzformizmus e folyamata egyre kisebb csoportok egyre specifikusabb követeléseit állította az átfogó társadalomkritikák helyébe, így többek közt új „genderkisebbségeket” mozgósított a feminista követelésekkel szemben. Az elismeréspolitiká stratégiájának alapvető ellentmondása, hogy a hegemoniához szükséges konszenzus (a beleegyezők köre) kiszélesítésének igénye ellentmond a hegemonikus logikát minél jobban megtestesítő követelések középpontba állításának elvével, hiszen utóbbi követelések nem csak nagyon keveseket tudnak belevonni a konszenzusba, hanem el is idegeníthetnek másokat.

Az elismerésküzdelmek jelenlegi állása arra enged következtetni, hogy a hegemonikus törekvések utóbbi aspektusa annyira uralkodóvá (talán öngerjesztővé is) vált, hogy két módon is elkezdte aláásni a liberális hegemonia konszenzusát. Először is a korábban bizonyos

csoportok által már kiharcolt engedmények aláírása miatt egyre többen vonták vissza beleegyezésüket a hegemonikus hálózatoktól. Például ahogy a transznenőaktivizmus mindinkább középpontba került számos nyugati országban, egyre több nő számára vált világossá, amire egyes feminista (pl. Raymond 1979; Jeffreys 2003, 2014; Sweeney 2004) már régen rámutattak: a transznenőjogok nevében a több mint egy évszázados feminista küzdelmek egyes eredményeit kezdték el felszámolni. A nőjogi törekvések és az LMBT-aktivizmus közötti ellentmondás felismerése sok nőt vezetett a liberális konszenzus megkérdőjelezésére, talán az Egyesült Királyságban a leglátványosabban.¹³ A transznenő elismeréspolitikát továbbá egyes meleg, valamint transzszexuális érdekeket is elkezdett sérteni, ahogy azt ezen csoportok egyes tagjai nehezményezik.¹⁴ Az elismerési igényeket atomizáló és egymással szemben mozgósító logika következménye ugyanis, hogy a hegemon hálózatok által éppen favorizált elismerési igények nem csak egy, hanem több másik jogkövetelő csoport igényeivel is ütköznek. Másodszor pedig a liberális ember- és társadalomkép logikai végigvitele (a transznenőség esetében az elme és test elválasztása, a materialitás szélsőséges leértékelése, sőt tagadása, az „az lehetsz, aki akarsz” határok nélkülsége) a „józan ész” alapjául szolgáló értékeket és elképzeléseket paradox módon átlátszóbbá és vitathatóbbá teszi. Van abban némi irónia, hogy ez az önfelszámoló logika az elismeréspolitikát belső ellentmondásaiból fakad, ami pedig azokból a feloldhatatlan konfliktusokból ered, amelyeket az elismeréspolitikát hivatott kezelni.

E belső ellentmondások menedzselésére különböző technikákat hoztak létre a liberális történelmi-politikai blokkot működtető szereplők. Az egyik technika, amely a mindinkább feldarabolt identitáscsoportokat a hegemonia támogatói bázisává hivatott kovácsolni: a szivárványkoalíció. A fogalom maga a radikális emancipációs politikában gyökerezik, tehát maga is transzformizmus eredményeképp vált hegemonikus technikává. Az eredeti Szivárványkoalíció egy etnikai-, osztály- és rasszhatárokon átívelő autonóm szövetség volt, amelyet különböző chicagói radikális csoportok tagjai alapítottak, hogy az osztály nélküli társadalomért, valamint az etnikai megosztottság, a rendőri brutalitás és a Demokrata polgármester szegényellenes városfejlesztési programja ellen küzdjenek (Williams 2013: 126–130). A fogalmat politikai választóbázis kovácsolására használták fel különböző Demokrata politikusok Jesse Jacksontól Barack Obamaig (Williams 2013: 13–14). Ekkorra már alapjaiban módosult a szivárványkoalíció politikai stratégiája. Paradigmatikus újraértelmezése szerint a hagyományos koalíció abban különbözik a szivárványkoalíciótól, hogy míg az előbbi tagjai azonos érdekek mentén működnek együtt a különbségeiket félretéve, az utóbbi programja nem közös elveken, hanem valamennyi résztvevő elnyomott csoport tapasztalatának és követelésének afirmációján és támogatásán alapszik

13 A brit *Gender Recognition Act* („genderelismerési törvény”) módosításának 2016-os tervezete, amely a jogi nem alapjául kizárólag az önazonosítást tette volna meg, a genderklinikákra küldött gyerekek számának exponenciális növekedése, valamint a genderkritikus vélemények (beleértve a biológiai nem jelentőségét vagy egyáltalán létezését hangsúlyozó vélemények) egyre durvább cenzúrázása, stigmatizálása és megtorlása (többek közt a Munkáspárton belül is) számos nőt és szövetséges férfit sodort a genderkritikus oldalra. A vita egy összefoglalójához és naiv értelmezéséhez lásd Cooper (2019).

14 Például egyes meleg, leszbikus és biszexuálisok kezdeményezték, hogy a transznenőket jelző T betűt vegyék ki az LMBT betűszóból, kiemelve, hogy az LMB és T jogkövetelések nem csak alapvetően különböznek, hanem szükségszerű ellentmondás áll fenn közöttük (lásd bővebben a *Drop the T* kezdeményezést és az *LGB Alliance* tevékenységét); de transzszexuálisok egy csoportja is tiltakozott a *Gender Recognition Act* módosításának transznenő aktivisták által támogatott terve ellen.

(Young 1990: 188–189). Young ezen elképzelése szerint a különböző identitáscsoportok közt nincsenek kikerülhetetlen ellentétek, a felvetődő konfliktusokat nyilvános vitával és igazságos döntéshozattal lehet és kell orvosolni. A szivárványkoalíció egykor az osztályharc kódszava volt (Williams 2013: 128), a kooptáció eredményeként a felaprózott elismerésigények kezelésének posztpolitikai taktikájává vált.

Az elismeréspolitikai ellentmondásainak kezelésére szolgáló másik legfontosabb konceptuális eszköz az interszekcionalitás. A társadalmi relációk különböző aspektusainak (például a gender, rassz, szexualitás stb.) összefüggéseit tematizálni hivatott fogalom az utóbbi évtizedekben nemcsak a társadalmi nemek tanulmánya, hanem a nyugati „progresszív” politika megkerülhetetlen fogalmává is vált. Ebben a Ford Alapítvány társadalmi mérnököszködése kétszeresen is jelentős szerepet játszott. Először is, bár az interszekcionalitás kétségkívül hasznos fogalom eredeti, jogi kontextusában, amelyben Kimberlé Crenshaw megalkotta (Crenshaw 1989), az általa megnevezni és orvosolni hivatott probléma a Ford Alapítvány antidiszkriminációs megközelítéséből ered, amely a társadalmi problémákat diszjunkt identitáscsoportok egymástól elkülönülő hátrányaiként tünteti fel (Watkins 2018: 27). Másodszor, ahogy fentebb már szóba került, a Ford Alapítvány 80-as évek közepén indított programja tűzte ki célul a kisebbségi nők, valamint a különböző identitáscsoportok „interszekciójának” a gender studies mainstreamjébe emelését. Az interszekcionalitást ennek eredményeképp hamar leválasztották a jogi kontextusról, és a társadalmi viszonyok elemzésének univerzális kategóriájává tették a gender studies kutatásban.

Az interszekcionalitás kifejezést manapság rendszerint kevésbé körülírt, divatos frázisként, a sokféleség előírászerű zálogaként használják a tantermekben és az aktivizmusban (Gordon 2016: 346–354), Magyarországon például „metszetszemléletként”, illetve „metszetelméletként” vulgarizálódott tovább (lásd erről Mészáros 2018: 228–229). Ezekben a diskurzusokban egyrészt a szétforgácsolt és változó identitásokat, másrészt a különböző elméleti és politikai megközelítéseket összekötő, állítólag egységes platform biztosítékaként szerepel (Davis 2008: 71–76). Az interszekcionalitás tehát az identitárius politikai bázis fragmentációjának, valamint konfliktusainak kiküszöbölésére is szolgál: jellemzően a konszenzusteremtés, a „megosztottságok” és a „választóvonalak” meghaladásának ígéretként idéződik meg a „mindenkit befogadó” liberális agenda intézményesítése érdekében, elfedve a konfliktusok háttérben lévő hatalmi különbségeket (Carbin és Edenheim 2014: 233–241). Az egymással ütköző igények körül kialakuló gyakran heves küzdelmekben rendszerint retorikai fegyverként vetik be (Gordon 2016: 350) mint az elnyomás és igények rangsorolásának állítólag technikai megoldását. Az interszekcionalitás ma uralkodó használatának kiterjedt posztkolonális, baloldali és fekete feminista kritikája (lásd pl. Salem 2016 összefoglalóját) ellenére továbbra is a korszerű és a progresszív rövidítéseként szolgál a mainstream genderdiskurzus jelentős részében. Az interszekcionalitás legmeghatározóbb (bár természetesen nem egyedüli) használatában posztpolitikai technika, amelyet a „választóvonalak” meghaladásának univerzális és objektív eszközeként prezentálnak, miközben a hegemonikus törekvésekkel összhangban kezelik a konfliktusokat. Magyarországon példa erre a Szegedi Tudományegyetem Társadalmi Nemek Tudománya (TNT) kutatócsoportjának 2019-es interszekcionalitás témájú konferenciafelhívása, amely többek közt azt a kérdést vetette fel, hogy „miként és mennyiben

lehet a megosztó érdek- és értékkülönbségeket meghaladni, szövetségeket építeni a met-szetszemlélet alkalmazása révén”, és amely egyidejűleg a szolidaritással szembeállított „elnyomó intézményeket” a hegemónikus érdekek mentén írta le, például a „transzfóbiát” is „elnyomó intézményként” sorolva fel (Barát és Zámbóné 2019). A szívárványkoalíció és az interszekcionalitás tehát az elismeréspolitikai hegemónikus stratégiájának tünetkezelő módszerei, amelyek az elismeréspolitikai ellentmondásait igyekeznek uralni, miközben annak logikáján belül maradnak.

A hegemónikus projektek felemelkedése és válsága az elismeréspolitikai korban

Lévén az elismeréspolitikai a liberális hegemónia központi stratégiai elemévé vált, nem meglepő, hogy a hegemónia válságtünetei, különösképpen a Brexit népszavazás és Donald Trump győzelme a 2016-os amerikai elnökválasztáson felélénkítették az elismeréspolitikai liberális politikában elfoglalt helyéről folyó vitákat. Számos liberális érvelt a klasszikus liberalizmushoz való visszatérés és a bukott identitás/elismerésliberalizmus elhagyása mellett, amelyet a liberalizmuson belüli baloldali áramlatként és a jobboldali populizmus felemelkedésének egyik fő okaként értékeltek (pl. Lilla 2016; Fukuyama 2018; *The Economist* 2018). Francis Fukuyama, aki a Szovjetunió megszűnésekor a liberális demokrácia végleges győzelmét és egyetemessé válását, vele pedig az ideológia végét jósolta meg (Fukuyama 1994 [1992]), a liberális hegemónia egyre tagadhatatlanabb válságának idején korábbi jóslatának be nem teljesülését azzal indokolta, hogy a liberális demokrácia nem tudott mit kezdeni a lélek elismerésre vágyó részével, ezért az a legnagyobb ellenségévé vált (Fukuyama 2018: xi–xii). Az elismeréskritikus véleményekre adott válaszok szerint a Demokrata/liberális politikának identitáspolitikának kell lennie, sőt, nincs is másfajta politika – a thatcheri „nincs alternatíva” logikájának megfelelően (pl. Goldberg 2016; Yglesias 2016). Az elismerést középpontba állító és az azzal kritikus megközelítések közti vita nem új (pl. Taylor 1997 [1992] és Habermas 1997 [1994]), azonban Trump elnökké választása után a vita tétje már a hegemónia jövője.

A hegemónikus utóvédharcok egy másik csapásvonala az elismeréspolitikai szerepét az újraelosztási küzdelmek viszonylatában igyekezett újraértelmezni a felemelkedőben lévő jobboldali történelmi-politikai blokk kihívásával szemben. Az újraelosztási és elismerési kérdések hangsúlyeltolódásának több évtizede megfogalmazott kritikáját ezúttal a liberális establishment médiájában a „progresszív” oldal válságának magyarázataként elevenítették fel egyes liberális és balra hajló értelmiségiek (pl. Pearce 2016; G. Fraser 2016; Klein 2016). E programadónak szánt írások egyik hivatkozási pontja az a Nancy Fraser által is kifejtett elképzelés, miszerint az igazságtalanságoknak és az ezek ellenében megfogalmazott igazságosságigényeknek (legalább) két egymással összefüggő dimenziója van: egy gazdasági (újraelosztás) és egy kulturális (elismerés). Miközben valóban észlelhető a gazdasági és kulturális ügyek mentén történő hangsúlyeltolódás, Fraser igazságosságelméletéből hiányzik az ideológia és a *politikai* mibenlétének, valamint a konfliktusok okainak teoretizálása,¹⁵ így tévesen azonosítja az elismerést a kulturális kérdésekkel,

¹⁵ A Fraser által későbbi írásaiban felvetett harmadik, politikai dimenzió sem alkalmas a *politikai* lényegének teoretizálására.

ahogy az osztályharcot a gazdasági kérdésekkel. Ahogy Honneth Fraserrel szemben rámutatott, a Marx gazdasági írásai értelmében vett osztályharc (és tegyük hozzá: a női felszabadító mozgalom értelmében vett osztályharc), valamint az elismerési igények közötti lényegi különbség nem abban áll, hogy az egyik gazdasági, a másik kulturális igazságtalanságokat tematizál, hanem abban, hogy az előbbiek antagonisztikus (ütköző érdekeken vagy ideológiákon alapuló) konfliktusokban látják a társadalmi problémák okait, míg utóbbiak feloldható morális konfliktusokat tételeznek a társadalmi küzdelmek mögött (Honneth 2003: 127–128). Amikor tehát Fraser duális igazságmodelljében az elismerési igényeket az általuk háttérbe szorított osztályküzdelmekkel igyekszik ötvözni, két egymásnak ellentmondó konfliktuselképzelésen alapuló és ezért összeegyeztethetetlen igazságosságképzelést próbál összeegyeztetni.¹⁶ Azt az elismeréspolitikát, amely a felemelkedőben lévő liberális hegemonia „eszmei és erkölcsi egységének” megteremtése és a radikális politika közömbösítése által formálódott azzal az osztályellentéteket tematizáló politikával, amely ezt az egészet alapjaiban kérdőjelezte meg.

A gazdasági igazságtalanságok kérdésénél a jobboldali populizmus megerősödésének nyomán újraélesztő megközelítések Fraser több évtizeddel ezelőtt megfogalmazott programjához hasonlóan az elismerés és az újraelosztás összeegyeztetését (azaz „interszekcionális baloldalinak” is nevezett programot) irányozták elő. Többségük egyszerűen a kétféle politika kombinálását javasolták, akár kimondva azt is, hogy az újraelosztás kérdéseinek (újra) beemelése a programba a liberális konszenzust támogatók körének kiszélesítésére szolgál.

Akadtak, akik ugyanezen az irányvonalon haladva kritizálták az elismeréspolitikát egyes formáit: például a többek közt Fraser által jegyzett *Feminism for the 99%* („feminizmus a 99%-nak”) kiáltvány szerint egyes emancipatorikusnak nevezett mozzanatok összeértek a tőke szükségleteivel a neoliberalizmusban (Arruzza, Bhattacharya és Fraser 2019: 34–38). A szerzők szerint ezek a felső 1% elismerésalapú politikái, amelyek a neoliberalizmust legitimálják: például Sheryl Sandberg, a Facebook egykori CEO-jának feminizmusa, vagy a neoliberalizmus eszményének megfelelő élet- és gondolkodásmódot megtestesítő „meleg normalitás”. Az emancipációs törekvések e kooptált formáival szemben a 99% feminizmusa a társadalom 99%-ának osztályszolidaritását irányozza elő, amely a különbségeink, tapasztalataink és szenvedéseink kölcsönös elismerését is magában foglalja (ez volna a 99% elismeréspolitikája), és ezáltal a jelenlegi és jövőbeni mozgalmakat egy széles, globális, a tőke által létrehozott (többek közt rassz-, szexualitás- és genderalapú) „választóvonalakat” meghaladó felkeléssé igyekszik egyesíteni (Arruzza, Bhattacharya és Fraser 2019: 56–57).

Az emancipációs politikák egyes formáinak kritikája ellenére a *Feminism for the 99%* kiáltvány sem tematizálja adekvát módon a társadalmi konfliktusok kérdését: még csak nem is társadalmi aktorokat, hanem a kapitalizmust (illetve időnként a Tőkét) jeleníti meg a legfőbb cselekvőként, amely egyúttal az egyetlen lényegi (valójában gazdasági) választóvonalat is kijelöli a társadalomban. Nem teoretizálja a politikát és az ideológiát sem: ezek szerepét olyannyira figyelmen kívül hagyja, hogy a 99% és az 1% (illetve

---

16 A gazdasági gyökereinek mondható igazságtalanságokat is meg lehet fogalmazni az elismerés paradigmájában, ahogy például Marx is teszi egyes írásaiban, például az elidegenedés fogalmával (Honneth 2013[1992]). Egy efféle megközelítésben össze lehetne egyeztetni az elismerési és újraelosztási kérdéseket egy duális modellben, azonban Fraser (többek közt) az osztályellentét fogalmával igyekszik megragadni az újraelosztási kérdéseket.

a Tőke) szembeállításával egy gazdasági determinista elképzelésbe csúszik vissza. Így a hegemonikus törekvések mechanizmusai és szereplői kiíródnak a képből: egyebek mellett az elismeréspolitikai hegemonikus stratégiája és káderei, amely és akik többek közt a liberális politikai-történelmi blokk törekvéseivel való egyetértés kiszélesítésével ahhoz is hozzájárulnak, hogy ne 99% és 1% között húzódjon a legjelentősebb politikai választóvonal. A kiáltvány futólag említi a saját vágyott táborán belüli érdekellentéteket, amelyek problémáját a „különbségeink” „komolyan vételével” igyekeznek feloldani, így nem meglepő, hogy adótnak veszi a felülről intézményesített és a női felszabadító politikát aláásó transznemű- és szexmunkásdiskurzusokat. A 99% feminizmusa tehát antikapitalista retorikája ellenére a liberális elismeréspolitikai logikájának, azaz a liberális elitiek konszenzus-építő stratégiájának foglya marad. „Osztálypolitika” és „identitáspolitika” (ami jelen esetben az elismeréspolitikai szinonimájaként jelenik meg) ellentétének meghaladását ígéri, ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a 99% osztálypolitikáját azzal az elismeréspolitikával akarja kombinálni, amely a 99% egy nem elhanyagolható részét az 1% liberális frakciójához köti. Míg a kiáltvány egyik politikai előzményeként szolgáló *Occupy Wall Street* mozgalom a lecsúszóban lévő nagyvárosi értelmiségi középosztályi bázisának helyzetét fejezte ki a kapitalizmuskritika nyelvén a társadalom 99%-ának nevében (Gagy 2011: 112–113), Fraserék reflexiói a 99% nem középosztályi részének problémáiról felszínre kerülnek és felszívódnak a liberális interszekcionalitás nyelvezetében. A 99% feminizmusa ezért antikapitalista mozgósítás helyett a liberális történelmi-politikai blokk többek közt elismeréspolitikára épülő, csökkenő bázisának kiszélesítésére alkalmas, amennyiben a gyakran hivatkozott szegények egy részének egyetértését el, illetve vissza tudja nyerni e blokk számára.

Pártpolitikai szinten az „interszekcionális baloldali” program leglátványosabban Bernie Sanders és Jeremy Corbyn törekvéseiben jelent meg, akik a progresszív elismeréspolitikai által uralt pártjaikba igyekeztek be-, illetve visszavezetni az osztálypolitikát, miközben az elismeréspolitikára és bázisára is támaszkodtak. Ez az önellentmondásra épülő politika sikertelennek bizonyult mindkét angolszász országban: a Corbyn-vezette Munkáspárt nagyot bukott a 2019-es brit parlamenti választásokon, Sanders pedig viszonylag hamar kiesett az amerikai Demokrata Párt 2020-as elnöki előválasztási versenyéből. Nagle és Tracey (2020) Sanders saját négy évvel korábbi előválasztási eredményéhez képest gyenge szereplését pontosan a szociáldemokrata gazdaságpolitikát és az identitárius kultúrharcot (elismeréspolitikát) ötvöző „fúziós” politikájával magyarázzák.

Az elismeréspolitikai tehát a körülötte felélénkült viták ellenére is a liberális hegemonikus törekvések egyik fő stratégiája maradt. Az erősödőben lévő jobboldali ellenhegemonikus törekvésekben eközben a progresszív politika által (állítólag) háttérbe szorított identitások (például a fehér, a heteroszexuális és a férfi) elismeréspolitikája egyre hangsúlyosabbá válik (Fukuyama 2018: 91–92; Lilla 2016). A hegemoniaküzdelmeknek jelenleg alapvető eleme az elismeréspolitikai, amely nélkül sokan már elképzelni sem tudják a politikát: olyan mélyen ivódott be a képzeletünkbe, hogy a hegemonikus projektek sikerének egyik központi tényezőjévé vált, hogy mennyien látják magukat visszatükröződni bennük.

Konklúzió

A mára hegemónná vált elismeréspolitikai alapvetően posztpolitikai természetű. Ahogy az anglo-amerikai feminista politika történetének példáján keresztül láttuk, az újbaloldali mozgalmakból kinövő felszabadító politikák a nyilvános/privát ideológiai elválasztását és a személyes politikai konstruáltságát tették témává, míg egyes későbbi, idővel mainstreammé váló egyenlőségi (poszt)politikák aláásták, sőt akár vissza is fordították e kritikát. Az LMBT-aktivizmus szinte egyeduralgódóvá vált megközelítése szerint például a szexualitás és a gender a legbelső valónk, amelynek elismerése a „szexuális- és genderkisebbségek” egyenlőségének garanciája, ezzel pedig újraperszonalizálták és újra-privatizálták azt, amelynek politikai konstruáltságát a felszabadító politikák felfedték.

Bár számos elemzés előfeltételezése szerint az emancipációs törekvések egyszerűen hozzáidomultak a késő kapitalizmus gazdasági, társadalmi, és technológiai folyamataihoz, valójában hegemonikus rekuperáció eredményeként transzformálódtak és aktívan alakították a késő kapitalizmus logikáját. Az elismeréspolitikai nem spontán módon, hanem bizonyos elitcsoportok beavatkozása nyomán és értelmiségiek, akadémikusok, NGO-alkalmazottak, médiamunkások és egyéb civilek közreműködésével vált az emancipációs politika mainstream formájává. Amellett, hogy az elismerés logikáját követő antidiszkriminációs politika a radikális felszabadító politika jelentette kihívást semlegesítette, a beleegyezők körének kiszélesítésével is a hegemonia alapvető mechanizmusává vált.

Az elismeréspolitikai jórészt sikeres eszköznek bizonyult a baloldali rendszerkritika semlegesítésében, azonban nem mentes az ellentmondásoktól. Az identitáscsoportok folyamatos felaprózásával és egymással szembeni mozgósításával az elismeréspolitikai fokozatosan felszámolja a saját maga által kiszélesített bázist. A liberális hegemoniát érő eddigi legnagyobb kihívás, Donald Trump amerikai elnökké választása nyomán ezert felélénkültek az elismeréspolitikai liberális és baloldali kritikái. Számos baloldali kritika azonban egyfajta reflektálatlan ökonomizmus foglya marad, amely azt feltételezi, hogy az ideológia pusztán elfedi a gazdasági struktúrát, nem pedig azt, hogy hozzáad valamit és megváltoztatja azt. Ezzel figyelmen kívül hagyják a civil társadalom szereplőinek (beleértve az akadémikusok, értelmiségiek, médiamunkások, NGO-dolgozók és egyéb civil aktivisták) a hegemoniaküzdelmekben betöltött aktív szerepét, pusztán a gazdasági elitet, sőt, időnként magát a Tőkét tekintik aktornak a hegemoniaküzdelmekben, azaz a kulturális jelenségeket a tőke működésének eredményeként, nem pedig a küzdelmek legfontosabb tereként tételezik. Ennek értelmében számos ilyen megközelítés a neoliberalizmust, és annak is gazdasági determinista elképzelését teszi vizsgálódás tárgyává, nem pedig a liberális hegemoniát, amelynek képzeletvilágában maguk is benne ragadnak. Az elismeréspolitikai logikája olyan mélyen beleivódott a társadalmi és kulturális képzeletbe, hogy még egyes magukat antikapitalistaként meghatározó politikai projektek sem tudnak megszabadulni tőle, míg az ellenhegemonikus jobboldali tömb is erősen támaszkodik a liberális hegemonia által el nem ismert identitások elismeréspolitikájára. Jelenleg még elképzelni is nehéz bármilyen hegemonikus projektet elismeréspolitikai nélkül.

Hivatkozott irodalom

- Aggleton, Peter, Richard Parker és Felicity Thomas (2015): *Culture, Health and Sexuality. An Introduction*. New York: Routledge.
- Alcoff, Linda Martín (1997): The Politics of Postmodern Feminism, Revisited. *Cultural Critique* (36): 5–27. DOI: <https://doi.org/10.2307/1354498>
- Allen, Sophie, Elizabeth Finneron-Burns, Jane Clare Jones, Holly Lawford-Smith, Mary Leng, Rebecca Reilly-Cooper és R. J. Simpson (2019): On an Alleged Case of Propaganda. Reply to Rachel McKinnon. *PhilPapers*. Interneten: <https://philpapers.org/archive/ALLOAA-3.pdf> (letöltve: 2019. október 16).
- Althusser, Louis (1996 [1970]): Ideológia és ideologikus államapparátusok. In *Testes könyv*. Kiss Attila Attila, Kovács Sándor és Odorics Ferenc (szerk.). Szeged: Ictus és JATE, 373–412.
- Arruzza, Cinzia, Tithi Bhattacharya és Nancy Fraser (2019): *Feminism for the 99%. A Manifesto*. London: Verso.
- Barát Erzsébet és Zámbóné Kocic Larisa (2019): NYIM 15. A feminista kritika és a metszetelmélet (konferenciafelhívás). Interneten: http://gender.ieas-szeged.hu/wp-content/uploads/2019/04/Szeged_TNT_Konferencia_NYIM-15_CFP.pdf (letöltve: 2021. szeptember 15).
- Bauman, Zygmunt (2001a): Identity in the Globalising World. *Social Anthropology* 9(2): 121–129. DOI: <https://doi.org/10.1017/s096402820100009x>
- Bauman, Zygmunt (2001b): The Great War of Recognition. *Theory, Culture & Society* 18(2–3): 137–150. DOI: <https://doi.org/10.1177/02632760122051823>
- Bell, Diane és Renate Klein (szerk.) (1996): *Radically Speaking. Feminism Reclaimed*. North Melbourne: Spinifex.
- Boltanski, Luc és Eve Chiapello (2005): *The New Spirit of Capitalism*. London: Verso.
- Bracewell, Lorna Norman (2016): Beyond Barnard. Liberalism, Antipornography Feminism, and the Sex Wars. *Signs* 42(1): 23–48. DOI: <https://doi.org/10.1086/686752>
- Brubaker, Rogers (2016): *Trans: Gender and Race in an Age of Unsettled Identities*. Princeton: Princeton University Press.
- Budgeon, Shelley (2015): Individualized femininity and feminist politics of choice. *European Journal of Women's Studies* 22(3): 303–318. DOI: <https://doi.org/10.1177/1350506815576602>
- Butler, Judith (1992): Contingent Foundations. Feminism and the Question of “Postmodernism.” In *Feminists Theorize the Political*. Judith Butler és Joan W. Scott (szerk.). New York: Routledge, 3–21.
- Butler, Judith (1997): *The Psychic Life of Power*. Stanford: Stanford University Press.
- Butler, Judith (2004): *Undoing Gender*. New York: Routledge.
- Butler, Judith (2006 [1990]): *Problémás nem. Feminizmus és az identitás felforgatása*. Budapest: Balassi.
- Butler, Judith és Joan W. Scott (1992): *Feminists Theorize the Political*. New York: Routledge.
- Califia, Pat (1994): *Public Sex. The Culture of Radical Sex*. San Francisco: Cleis Press.
- Carbin, Maria és Sara Edenheim (2013): The Intersectional Turn in Feminist Theory. A Dream of a Common Language? *European Journal of Women's Studies* 20(3): 233–248. DOI: <https://doi.org/10.1177/1350506813484723>
- Chamberlain, Mariam K. (1994): Multicultural Women's Studies in the United States. *Women's Studies Quarterly* 22(3–4): 215–225.
- Cooper, Davina (2019): A Very Binary Drama. The Conceptual Struggle for Gender's Future. *Feminist@law* 9(1): 1–36.
- Cox, Robert W. (1981): Social Forces, States and World Orders. Beyond International Relations Theory. *Millennium. Journal of International Studies* 10(2): 126–155. DOI: <https://doi.org/10.1177/03058298810100020501>
- Cox, Robert W. (1983): Gramsci, Hegemony and International Relations. An Essay in Method. *Millennium. Journal of International Studies* 12(2): 162–175. DOI: <https://doi.org/10.1177/03058298830120020701>
- Crenshaw, Kimberlé (1989): Demarginalizing the Intersection of Race and Sex. A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum* (140): 139–167.
- Csányi Gergely (2017): Rendszerszemléletű, baloldali feministiként a transzkérdésről. *Fent és lent*. Interneten: https://fenteslent.blog.hu/2017/02/06/renderszerszemleletu_baloldali_feministikent_a_transzkerdesrol (letöltve: 2019. október 16).
- Davis, Kathy (2008): Intersectionality as Buzzword. A Sociology of Science Perspective on What Makes a Feminist Theory Successful. *Feminist Theory* 9(1): 67–85. DOI: <https://doi.org/10.1177/1464700108086364>
- Dines, Gail és Robert Jensen (2008): Pornography, Feminist Debates on. In *The International Encyclopedia of Communication*. Wolfgang Donsbach (szerk.). Malden: Wiley-Blackwell, 3807–3811.
- Duggan, Lisa és Nan D. Hunter (2006): *Sex Wars. Sexual Dissent and Political Culture*. New York: Routledge.
- Ferguson, Ann (1984): Sex War. The Debate between Radical and Libertarian Feminists. *Signs* 10(1): 106–112. DOI: <https://doi.org/10.1086/494117>
- Ferő Dalma (2019): Gender és igazság(osság), gender mint posztigazság(osság). *Replika* (112): 167–186. DOI: <https://doi.org/10.32564/112.14>

- Ferő Dalma és Bajusz Orsolya (2018): Progressivist Gender-based Activism as a Means of Social Antagonism in Hungary Through Two Case Studies. *Sociologija* 60(1): 177–193. DOI: <https://doi.org/10.2298/soc1801177f>
- Foucault, Michel (1996 [1976]): *A szexualitás története I. A tudás akarása*. Budapest: Atlantisz.
- Fraser, Giles (2016): Diversity can distract us from economic inequality. *The Guardian*. Interneten: <https://www.theguardian.com/commentisfree/belief/2016/nov/17/diversity-can-distract-us-from-economic-inequality> (letöltve: 2019. október 16).
- Fraser, Nancy (2005): Mapping the Feminist Imagination. From Redistribution to Recognition to Representation. *Constellations* 12(3): 295–307. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1351-0487.2005.00418.x>
- Fraser, Nancy (2008 [1995]): Az újraelosztástól az elismerésig? Az igazságosság dilemmái a poszt szocializmus korában. In *Rasszizmus a tudományban*. Kende Anna és Vajda Róza (szerk.). Budapest: Napvilág, 337–387.
- Fukuyama, Francis (1994 [1992]): *A történelem vége és az utolsó ember*. Budapest: Európa.
- Fukuyama, Francis (2018): *Identity. The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Gagyí Ágnes (2011): Új baloldali mozgalmak és értelmiségi osztályvakság. *Fordulat* (14): 104–118.
- Goldberg, Michelle (2016): Democratic Politics Have to Be “Identity Politics.” *Slate*. Interneten: <https://slate.com/news-and-politics/2016/11/democratic-politics-have-to-be-identity-politics.html> (letöltve: 2019. október 16).
- Gordon, Linda (2016): ‘Intersectionality’, Socialist Feminism and Contemporary Activism. Musings by a Second-Wave Socialist Feminist. *Gender & History* 28(2): 340–357. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-0424.12211>
- Goss, Kristin A. (2007): Foundations of Feminism. How Philanthropic Patrons Shaped Gender Politics. *Social Science Quarterly* 88(5): 1174–1191. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6237.2007.00497.x>
- Gramsci, Antonio (1974 [1947]): *Levelek a börtönből*. Budapest: Kossuth.
- Gramsci, Antonio (1977 [1947]): *Az új fejedelm*. Budapest: Magyar Helikon.
- Habermas, Jürgen (1997 [1994]): Harcok az elismerésért a demokratikus jogállamban. In *Multikulturalizmus*. Feischmidt Margit (szerk.). Budapest: Osiris, 153–172.
- Hanisch, Carol (2006): The Personal Is Political. The Women’s Liberation Classic with a New Explanatory Introduction. Interneten: <http://www.carolhanisch.org/CHwritings/PIP.html> (letöltve: 2019. október 16).
- Hekman, Susan (1999): Identity Crises. Identity, Identity Politics, and Beyond. *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 2(1): 3–26. DOI: <https://doi.org/10.1080/13698239908403266>
- Hill, Leslie I. (1990): The Ford Foundation Program on Mainstreaming Minority Women’s Studies. *Women’s Studies Quarterly* 18(1–2): 24–38.
- Honneth, Axel (2003): Redistribution as Recognition: A Response to Nancy Fraser. In *Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange*. Nancy Fraser és Axel Honneth (szerk.). London: Verso, 110–197.
- Honneth, Axel (2013 [1992]): *Harc az elismerésért. A társadalmi konfliktusok morális grammatikája*. Budapest: LHarmattan.
- Jagose, Annamarie (2003 [1996]): *Bevezetés a queer-elméletbe*. Budapest: Új Mandátum.
- Jeffreys, Sheila (2003): *Unpacking Queer Politics*. Cambridge: Polity.
- Jeffreys, Sheila (2014): *Gender Hurts*. Oxon: Routledge.
- Jenkins, J. Craig és Craig M. Eckert (1986): Channeling Black Insurgency. Elite Patronage and Professional Social Movement Organizations in the Development of the Black Movement. *American Sociological Review* 51(6): 812–829. DOI: <https://doi.org/10.2307/2095369>
- Kiss Viktor (2018): *Ideológia, kritika, poszt-marxizmus. A baloldal új korszaka felé*. Budapest: Napvilág.
- Klein, Naomi (2016): It was the Democrats’ Embrace of Neoliberalism that Won it for Trump. *The Guardian*. Interneten: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/nov/09/rise-of-the-davos-class-sealed-americas-fate> (letöltve: 2019. október 16).
- Lilla, Mark (2016): The End of Identity Liberalism. *The New York Times*. Interneten: <https://www.nytimes.com/2016/11/20/opinion/sunday/the-end-of-identity-liberalism.html> (letöltve: 2019. október 16).
- Lilla, Mark (2017): *The Once and Future Liberal. After Identity Politics*. New York: HarperCollins.
- Lorde, Audre és Susan Leigh Star (1982): Interview With Audre Lorde. In *Against sadomasochism. A Radical Feminist Analysis*. Robin Ruth Linden, Darlene R. Pagano, Diana E. H. Russell és Susan Leigh Star (szerk.). East Palo Alto: Frog In The Well, 66–71.
- Maia, Rousiley C. M. és Ana Carolina Vimiero (2015): Recognition and Moral Progress. A Case Study about Discourses on Disability in the Media. *Political Studies* (63): 161–180. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9248.12083>
- McNay, Lois (2008): *Against Recognition*. Cambridge: Polity.
- Mészáros György (2018): Az LMBT+ identitások és mozgalom politikai gazdaságtana a félperiférián. *Fordulat* 21(2): 215–241.

- Mouffe, Chantal (2005): *On the Political*. New York: Routledge.
- Mutua, Makau Wa (2002): *Human Rights. A Political and Cultural Critique*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Nagle, Angela és Michael Tracey (2020): First as Tragedy, Then as Farce. The Collapse of the Sanders Campaign and the “Fusionist” Left. *American Affairs* 4(2): 118–44.
- Pearce, Nick (2016): Liberalism Can Survive but it Has to Renew its Social Traditions. *The Financial Times*. Interneten: <https://www.ft.com/content/7ecb93bc-c5da-11e6-9043-7e34c07b46ef> (letöltve: 2019. október 16).
- Proietto, Rosa (1999): The Ford Foundation and Women’s Studies in American Higher Education. *Seeds of Change? In Philanthropic Foundations. New Scholarship, New Possibilities*. Ellen Condliffe Lagemann (szerk.). Bloomington: Indiana University Press, 271–284.
- Raymond, Janice (1979): *The Transsexual Empire. The Making of the She-Male*. Boston: Beacon Press.
- Redstockings (1969): Redstocking Manifesto. Utánközlöve: *History is a Weapon*. Interneten: <https://www.historyisaweapon.com/defcon1/redstockingsmanifesto.html> (letöltve: 2019. október 16).
- Rich, Adrienne (2021 [1980]): *Kötelező heteroszexualitás és leszbikus létezés*.
- Robinson, William I. (2005): Gramsci and Globalisation. From Nation-State to Transnational Hegemony. *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 8(4): 559–574. DOI: <https://doi.org/10.1080/13698230500205243>
- Roelofs, Joan (2003): *Foundations and Public Policy. The Mask of Pluralism*. Albany: SUNY Press.
- Rose, Nikolas (1996): *Inventing Ourselves. Psychology, Power and Personhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rubin, Gayle (1984): Thinking Sex. Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality. In *Pleasure and Danger. Exploring Female Sexuality*. Carole S. Vance (szerk.). Boston: Routledge & Kegan Paul, 267–319.
- Rupert, Mark (1995): (Re)Politicizing the Global Economy. Liberal Common Sense and Ideological Struggle in the US NAFTA Debate. *Review of International Political Economy* 2(4): 658–692.
- Rupert, Mark (1997): Globalisation and American Common Sense. Struggling to Make Sense of a Post-hegemonic World. *New Political Economy* 2(1): 105–116. DOI: <https://doi.org/10.1080/13563469708406288>
- Salem, Sara (2016): Intersectionality and its Discontents. Intersectionality as Traveling Theory. *European Journal of Women’s Studies* 25(4): 403–418. DOI: <https://doi.org/10.1177/1350506816643999>
- Sarachild, Kathie (1975): Consciousness-Raising. A Radical Weapon. In *Feminist Revolution*. Redstockings. New York: Random House, 144–150.
- Sawicki, Jana (2010): Foucault, Queer Theory, and the Discourse of Desire. Why Embrace an Ethics of Pleasures? In *Foucault and Philosophy*. Timothy O’Leary és Christopher Falzon (szerk.). Malden, MA: Wiley-Blackwell, 185–203.
- Scott, Joan W. (1991): The Evidence of Experience. *Critical Inquiry* 17(4): 773–797. DOI: <https://doi.org/10.1086/448612>
- Shams, Parisa (2020): *Judith Butler and Subjectivity. The Possibilities and Limits of the Human*. Gateway East, Singapore: Palgrave-MacMillan.
- Spivak, Gayatri Chakravorty és Sarah Harasym (1990): *The Post-Colonial Critic. Interviews, Strategies, Dialogues*. New York: Routledge.
- Sweeney, Belinda (2004): Trans-ending Women’s Rights. The Politics of Trans-inclusion in the Age of Gender. *Women’s Studies International Forum* (27): 75–88. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2003.12.004>
- Taylor, Charles (1997 [1992]): Az elismerés politikája. In *Multikulturalizmus*. Feischmidt Margit (szerk.). Budapest: Osiris, 124–152.
- The Economist* (2018): A Manifesto for Renewing Liberalism. Interneten: <https://www.economist.com/leaders/2018/09/13/a-manifesto-for-renewing-liberalism> (letöltve: 2019. október 16).
- Watkins, Susan (2018): Which Feminisms? *New Left Review* (109): 5–76.
- Williams, Jakobi (2013): *From the Bullet to the Ballot. The Illinois Chapter of the Black Panther Party and Racial Coalition Politics in Chicago*. Chapel Hill: UNC Press.
- Women’s Liberation Workshop (1969): The Miss World Demonstration... *Shrew* (6): 2.
- Yglesias, Matthew (2016): Democrats Neither Can Nor Should Ditch “Identity Politics.” *Vox*. Interneten: <https://www.vox.com/policy-and-politics/2016/11/23/13685988/democrats-identity-politics> (letöltve: 2019. október 16).
- Young, Iris Marion (1990): *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press.
- Žižek, Slavoj (2002): A Plea for Leninist Intolerance. *Critical Inquiry* 28(2): 542–566. DOI: <https://doi.org/10.1086/449051>

Ferő Dalma

Doktorjelölt, ELTE Szociológia Doktori Iskola